

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Yönetim Planı

Nevin Soyukaya

- 1 Kuzey Mezopotamya düzlükleri ile Doğu Anadolu dağlık alan arasındaki eşik bölgesindeki, Fırat ve Dicle havzaları arasındaki konumuyla Diyarbakır doğu-batı ve kuzey-güney ekseninde doğal ulaşım yollarının kesişme noktasındaki ayrıcalığından tarih öncesi dönemlerden itibaren kazançlıdır. Gerek bakır, bazalt, mermer ve kireçtaşı, kil yatakları gibi hammadde kaynakları, gerekse koyun-keçi gibi evcilleştirilen türler ile tahıl, baklagiller, badem, fıstık gibi tarıma alınan bitkilerin anayurdu olması ve verimli geniş tarım alanları binlerce yıldır insanları bu yöreye çekmiş ve sonuçta her daim çok canlı ekonomik bir yaşam süregelmıştır. Orta Paleolitik Dönem'deki geçici kamplar Buzul Dönemleri'nin sona erdiği MÖ 12 binlerden itibaren uzun süreli kamplara veya geçici yerleşimlere, MÖ 10.500'lerden itibaren de sürekli yerleşimlere dönüşür. MÖ 6500'lerde bazı toplulukların yarı göçer bir düzene geçmesi günümüzde de süregelen yerleşik tarımcı topluluklar ile besicilik yapan konar göçerlerin 5500 yıllık geleneğinin temelini oluşturur.
- 2 Diyarbakır Kenti ve Kalesi, 21. yüzyılda, kentsel tarihin gelişimini ve geçmiş birikimini tüm evreleriyle simgeleyen ender kentlerden biridir.
- 3 Kentteki ilk yerleşme, bugünkü İçkale mevkiinde Amida Höyükte M.Ö. 5.binde gerçekleşmiştir. Topografik özellikleri nedeniyle savunma kolaylığı sağlayan ve zaman içinde nüfusu yoğunlaşarak genişleme sürecine giren bu yerleşimde, kale işlevli ilk yapının M.Ö.3. binde yıllarında bölgeye egemen olan Hurri/Mitanniler tarafından inşa edildiği kabul edilir.
- 4 Ardından kent; Mitanniler, Asurlular, Medler, Büyük İskender, Selevkoslar ve Partlar, Romalılar, Sasaniler'in egemenlikleri altına girmiş; Roma'dan 7.yüzyılın ilk yarısına kadar Bizans idaresi altında yaşamış ve 639'dan sonra da bir İslâm kenti kimliği kazanmıştır.

I. Diyarbakır Kalesi

- 5 Kale, günümüzdeki şeklini, 4. yüzyıl ortalarında Romalılar döneminde almıştır ve her dönem yerleşimin ana ögesi olma etkinliğini kesintisiz korumuştur.
- 6 Kente egemen olan uygarlıkların, kenti ele geçirmek veya elde tutmak için birbirlerine karşı giriştikleri savaşların tümü, doğal olarak, surların fiziksel yapısını etkilemiştir. Her tahribat sonrasında gelebilecek saldırılara karşı acilen “onarmak ve yenilemek” zorunda kalınmış, ard arda gelen bu “yıkım ve yeniden yapım” eylemleri, Romalılardan itibaren surlara yerleştirilen çeşitli yazıtlarla belgelenmiş ve Diyarbakır Surları adeta bir “yazıtlar müzesi”ne dönüşmüştür. Ancak surları önemli kılan yalnızca “tarihsel belge” olma değeri değildir.
- 7 İşlevsel gerekler bağlamında diğer savunma yapıları ile karşılaştırıldığında, Diyarbakır Surları’nın sahip olduğu “estetik değerler” hemen dikkati çekmekte, burç ve kapı yapılarının üzerlerindeki hat ve figürlü kabartmalarla diğer kalelerin sahip olmadığı bir özellik, yani “sanat eseri” niteliği görülmektedir.

II. Hevsel Bahçeleri

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

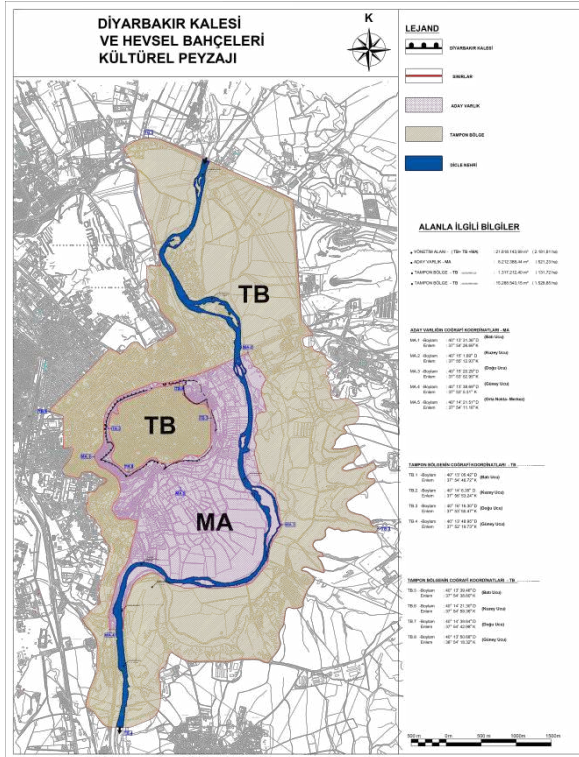

- 8 Hevsel Bahçeleri tarihi topografya açısından Diyarbakir'ın ayrılmaz bir parçasıdır. Diyarbakir'ın Asur İmparatorluğu Döneminde, 9. yy.'da Asur kralı, kente saldırdığını ancak alamadığını sadece kentin dış kapılarındaki askerleri öldürdüğünü ve kentin çevresindeki bahçeleri yağmaladığını anlatır ki bu bahçeler muhtemelen Hevsel bahçeleridir.
- 9 Ulu Cami'de yer alan kitabe; II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Hevsel bahçelerinin yanı sıra Mardin, Urfa ve Dicle kapılarından sağlanan gelirlerden alınan vergileri kaldırdığını ilan eder. Hevsel'den alınan vergi kuşkusuz bu bölgede yapılan tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürünlerden alınmaktaydı. Yine Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Hevsel'de yetişen sebze ve meyvelerden söz eder. Ayrıca Hevsel'den alınan vergilerin kentin gelirlerinde önemli bir yeri olduğu, bunun yanı sıra Hevsel'de yetişen ürünlerin çeşitliliği ve ticari faaliyetlerde kullanılması da Osmanlı belgelerinde yer almaktadır.

- 10 Tüm bu belgeler gösteriyor ki tarih boyunca Hevsel kentin besin kaynağı olarak işlevini sürdürerek günümüze dek ulaşmıştır

III. Yönetim Alanı

Resim 6

- 11 Yönetim Alanı'nın yüzölçümü toplam 2.181,81 hektardır.
- Söz konusu alanın;
 - 521,23 hektarını Miras Alanı (MA),
 - 131,72 hektarını Suriçi Tampon Bölgesi (T1),
 - 1.528,85 hektarını Dicle Vadisi Tampon Bölgesi (T2) oluşturmaktadır.
 - Diyarbakır Surları ilk olarak 1972 yılında tescillenmiş, 1988 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu Tarafından Surların çevrelediği şehir de, kentsel sit alanı olarak tescillenmiştir.
 - Diyarbakır Kalesi ve Surları, 2000 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Liste'de yer almaktadır.
 - Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından Ocak 2012'de Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı ve UNESCO Dosyasının hazırlanması çalışmaları eş zamanlı olarak başlatılmış ve dosya şubat 2014 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığı ile UNESCO Dünya Kültür Mirası Merkezine sunulurken resmi adaylık süreci başlatılmıştır.

IV. Alan yönetim Planı Hazırlık Çalışmaları

- 12 İlk olarak kentte alanla ilgili yapılan tüm çalışmalar ve araştırmalar derlenmiştir.
- Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik Durum Analizi Projesi gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda;
 - Sur içinde 400 haneye anket uygulanmış, 9 odak grup toplantısı (Tarihi mekan yönetimi ve turizm, genel mekan yönetimi, Hevsel Bahçeleri ve Dicle Havzası, somut olmayan kültürel miras, Toplumsal yaşam-egitim, sağlık, rekreasyon, kültür, güvenlik, kadın, çocuk, genç ve engelliler) gerçekleştirilmiş, 68 kurum/kuruluş ve 19 muhtar toplantılara davet edilmiştir.
 - Bunların yanı sıra alanın SWOT / GZFT (Güçlü, zayıf yanlar, fırsatlar, tehditler) analizini çıkarmak üzere 2 çalıştay düzenlenmiş ve elde edilen sonuçlar yayınlanmıştır.
 - Surlarda yer alan Kitabeler, Amida Höyük, Roma Dönemi Diyarbakır, Jeomorfolojik Yapı, Dicle Vadisi Flora-Faunası, Diyarbakır'ın Çevre Sorunları, Hevsel Bahçelerinde Tarım Faaliyetleri konularında bilim insanları tarafından çalışmalar yapılmış makaleler hazırlanmıştır.
 - Uluslararası ICOMOS / ICOFORT Toplantısı düzenlenmiştir.
 - Hazırlanan yönetim planı, her aşamada Danışma Kurulunda tartışmaya açılarak, planın hazırlanma sürecinde kentin tüm paydaşlarının katılımı sağlanmıştır. Planın hazırlanma süreci tamamlandıktan sonra da Eşgüdüm ve Denetleme Kurulunun onayına sunulmuştur.

V. Alan Yönetim Planı Korunan Ana Mekansal İşlev Kurgusu

- 13 Diyarbakır'da yapı ölçeğinde önemli koruma sorunları olmasına rağmen, kentsel mekan ölçeğindeki ana mekansal işlev kurgusu büyük ölçüde korunabilmiştir. Bu doğrultuda;
- Hevsel Bahçeleri 'tarım alanı',
 - İçkale 'yönetim ve kültür merkezi',
 - Dicle Nehri ile Dicle Vadisi 'doğal yaşam alanı' ve 'kamusal kıyı kullanımı',
 - Suriçi 'kent merkezi',
 - Köşkler Bölgesi 'özel yapı alanı' işlevlerini üstlenmektedir.
- 14 Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alanı Yönetim Planı'nın ana amaçlarından birisi, tanımlanan mekansal işlev kurgusunun korunması ve gerileme/zayıflama gözlemlenen işlevlerin kuvvetlendirilmesi biçiminde tanımlanmaktadır.

VI. Alan Yönetim Planı – Plan Kurgusu Planlama Temaları

- 15 Tanımlı plan amaçlarına erişebilmek için alınan plan kararları, alanın mekansal, toplumsal ve iktisadi özellikleri doğrultusunda altı planlama teması kapsamında geliştirilmektedir.
- Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Etkin Korunması ve Yönetimi
 - İktisadi Sektör Yapılanması
 - Risk Yönetimi
 - Kullanıcı Hizmet Sunumu

- Mekansal İşlevler ve Mekansal Planlama
- Kurumsal Örgütlenme ve Yönetmelik Yeterlilik

VII. Yönetim Planı Alanı Planlama Bölgeleri

- Planlama alanı yüzölçümünün oldukça geniş olması,
- Gerek miras alanının, gerekse tampon bölgelerin birden çok mekansal işlevi aynı anda barındırması,
- Buna bağlı planlama alanındaki kamu etkinliklerinin de birden çok mevzuat doğrultusunda ve farklı kurum – kuruluşlar tarafından yürütülmesine bağlı olarak;
 - **Alandaki mekansal, toplumsal ve iktisadi işlevler doğrultusunda geliştirilecek olan uygulama araçlarının ve müdahalelerin alanlar için özelleştirilmesi,**
 - **Bu sürecin etkinleştirilebilmesi için de planlama alanının alt bölgelere ayrılması gerekli görülmüştür.**

VIII. Alan Yönetim Planı Çalışmaları – Plan Kurgusu Planlama Alt Bölgeleri

Miras Alanı (NP)

- NP1. Diyarbakır Kalesi ve Surları
- NP2. İçkale
- NP3. Diyarbakır Surları Koruma Bandı
- NP4. Hevsel Bahçeleri
- NP5. Hevsel Etkileşim Alanı
- NP6. Dicle Nehri Kamusal Kıyı Kullanım Alanı

Tampon Bölge (B)

- B1. Suriçi Öngörünüm Bölgesi
- B2. Geleneksel Dokuyla Uyumlanacak Alan
- B3. Suriçi Tarihi Kültürel Miras Alanı
- B4. Sur Öngörünüm Bölgesi
- B5. Feritköşk Bölgesi
- B6. Dicle Nehri Doğu Tarım Alanı
- B7. Dicle Üniversitesi Alanı
- B8. Kırklar Dağı Dicle Nehri Kamusal Kıyı Kullanım Alanı
- B9. Köşkler Bölgesi
- B10. Hevsel Bahçeleri Etki Alanı
- B11. Ben u Sen
- B12. Doğa Parkı

IX. Alan Yönetim Planı Çalışmaları – Mekansal Strateji Çerçevesi (I) Havza Ölçeğinde Alınan Kararlar

- Gerek alanın mekansal ve ekolojik karakteri, gerekse alanda birden çok kurum ve kuruluşun plan yapma ve onama yetkisine sahip olması ve bu doğrultuda etkinlikler yürütmesi,

çevresel risklerin birden çok kaynağının olması havza ölçeğinde koruma yaklaşımının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ekolojik dengenin, doğal yaşam alanlarını, biyolojik çeşitliliğin ve flora – fauna yapısının korunabilmesi, çevresel riskler ile etkin mücadele edilebilmesi için ‘Dicle Vadisi Havza Koruma Planı’nın hazırlanması’ Alan Yönetim Planı tarafından karar altına alınmıştır.

- İkinci olarak ise UNESCO mevzuatı doğrultusunda yönetim alanında sürdürülecek olan büyük ve orta ölçekli mekansal projeler çevre etki değerlendirmesinin yeterli olmadığı; bu nedenle, söz konusu projeler için Kültürel Peyzajı Etki Değerlendirmeleri’nin yapılması ve gerekli hallerde iptal ve/veya gözden geçirme süreçlerinin yürütülmesi Alan Yönetim Planı tarafından karar altına alınmıştır. (ÖR; Dicle Vadisi Kentsel Tasarım Projesi – Dicle Vadisi İmar Planı)
- Hevsel Bahçeleri’nde tarımsal üretim sürecine devam eden tarım işletmelerinin rekabet gücünün yeniden yapılandırılmasına yönelik eylemlerin yürütülmesi, kamu eli ile iyi tarım uygulamalarının yürütüldüğü, aynı zamanda agro-turizm temasına yönelik hizmet üreten Hevsel Bahçeleri Ekolojik Çiftlik Alanı’nın oluşturulması
- Doğa Parkı olarak tanımlı alanın sakinleştirilmesi, ekolojik yapının parçası haline gelen ve göçmen kuş türleri ile Rafetus Kaplumbağaları’nın yaşam alanlarını oluşturan sazlık – bataklık alanlar ile adacıkların korunması, biyolojik çeşitlilik koruma alt bölgelerinin oluşturulması, kırsal peyzaj envanterinin çıkarılarak alana yabancı ağaçlandırma, bitkilendirme ve peyzaj uygulamalarının engellenmesi
- Yönetim alan sınırları içerisinde flora ve faunanın envanterinin çıkarılması, yaban hayatının izlenmesi ve tehdit unsurlarının alandan uzaklaştırılması
- Suriçi’nde kültür, inanç, gastronomi turizminin, geliştirilmesini öngören Yönetim Alanı Turizm Stratejik Mekansal Planı’nın hazırlanması
- Dicle nehri havzasının yönetim planı içerisinde kalan bölümlerinde suyun kalitesini bozacak, su miktarını azaltacak, nehir yatağını değiştirecek ve suyu kirletecek her türlü faaliyetin yasaklanması, var olan faaliyetlerin ruhsatlarının iptal edilmesi, yapılmış faaliyetlerle bozulmuş alanların geri kazandırma projelerinin bilimsel tekniklerle yapılması
- Yönetim alanı içerisinde doğa parkı olarak tanımlanan alanlar içerisinde kalan tarım arazilerinde iyi tarım uygulamalarının yapılması zorunlu kılınması

RÉSUMÉS

Here we present the interest that resides in proposing the inscription of the city walls and Hevsel gardens to UNESCO World Heritage list. We describe and explain the natural and historical wealth of the site, from its Assyrian origins to the present day, and its importance in the history of Mesopotamia. We also present the history of the site’s enhancement and of the management plan developed for this application, including the protection of animal and plant species, the cleaning-up of the gardens and, more generally, all of the actions undertaken to protect the multiple forms and expressions of this heritage.

INDEX

Index géographique : Diyarbakır, Hevsel gardens

Keywords : UNESCO application, heritage, Mesopotamia

AUTEUR

NEVIN SOYUKAYA

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi Başkanı

soyukaya@gmail.com

<http://diyarbakiralanyonetimi.org/>